

## Wstęp

Z partiami politycznymi mamy do czynienia w każdym państwie demokratycznym. Ich wielość sprawia, że w plątaninie tej trudno się niekiedy rozeznąć. Partie tworzą system partyjny, który odgrywa rolę ogniwa pośredniczącego między systemem politycznym a otoczeniem społecznym. Na jego zmianę wpływa cały szereg czynników natury wewnętrznej i zewnętrznej – także tych, które są połączeniem jednych i drugich. Próba wyjaśnienia tego procesu zmusza do konfrontacji z teorią i praktyką funkcjonowania demokracji. Większość politologów przyjmuje schemat interpretacyjny traktujący system partyjny jako pewnego rodzaju fenomen sytuacyjny, gdzie poszczególne elementy wzajemnie na siebie oddziałują. Za zasadniczą przesłankę określającą system w układzie strukturalnym uważa się podziały socjopolityczne dominujące w ramach narodowej przestrzeni rywalizacji. Jednakże oprócz „żywiółów społecznych” nie mniejszy wpływ mają rozwiązania ustrojowo-konstytucyjne, które zapewniają sprawne działanie państwa. Analiza ciągłości i zmiany systemu partyjnego we Włoszech zmusza do udzielenia odpowiedzi na szereg pytań, które zmiernają do uchwycenia specyfiki historycznej tego państwa, przede wszystkim związanej z partiami politycznymi. Sam termin „partia” pochodzący z łaciny oznacza część całości. W starożytnym Rzymie mówiło się o *fakcji* lub *partii* w odróżnieniu od *amicitia*. Wiązało się to później z sądem wartościującym, gdzie *amicitia* oznaczała dobry związek przyjaciół, *fakcja* zaś była porozumieniem, którego cele były mało szlachetne. Partie pojawiły się niejako w sposób naturalny. Partią było zarówno zgrupowanie polityków wokół przywódcy (mówiono o partii Cezara, Sulli itp.), jak i ludzie rządzący państwem. Doszło w konsekwencji do podziału na optymatów (z łac. *optimates*, od *optimus* – „najlepszy”) i popolarów (z łac. *populus* – „lud”). Optymaci faworyzowali *nobiles* (rody szlachetnie urodzonych) i sprzeciwiali się dopuszczaniu *homines novos* („nowych ludzi”) do udziału w życiu politycznym wysokiego szczebla. Działający w interesie plebejuszów popolarzy, wykorzystujący w swej pracy urząd trybuna ludowego, byli przeciwnikami optymatów. Taka była geneza partii politycznych, a zarazem populizmu, który towarzyszyć będzie każdej zmianie systemu partyjnego.

Partie i system partyjny są definiowane w rozmaity sposób w zależności od podejścia teoretyczno-konceptualnego. Na trzy podstawowe koncepcje należy zwrócić uwagę. Steina Rokkana interesuje odpowiedź na pytania dotyczące konfiguracji i dochodzi do wniosku, że zasadniczą przesłanką kształtującą system partyjny są zmiany w charakterze podziałów socjopolitycznych. Dla Giovanniego Sartoriego kluczowe są rywalizacyjna struktura systemu partyjnego i dominujące w jej ramach prawidłowości determinujące zachowanie poszczególnych aktorów. Wynika z tego, że system partyjny wywiera jakiś autonomiczny wpływ na przebieg procesu politycznego. Trzecie podejście odnosi się do partii jako instytucji rządzących państwem, wymuszając analizę systemu na poziomie wyborczym i parlamentarno-gabinetowym. W każdym z tych modeli punktem odniesienia jest państwo jako główny organizator procesu politycznego, które powstało we Włoszech stosunkowo późno. Włosi przy-

czynili się wprawdzie do ukształtowania cywilizacji europejskiej, lecz swoje państwo jako jednolity organizm zbudowali dopiero po okresie Wiosny Ludów. Proces ten nazwany został *Risorgimento*. Okoliczność ta rzutuje na strukturę pracy podporządkowanej logice ciągłości i zmiany systemu partyjnego na poszczególnych etapach rozwoju zjednoczonych Włoch. Pierwszy z nich to epoka państwa liberalnego, kiedy zastąpienie rządów historycznej prawicy przez historyczną lewicę nie oznaczało alternacji władzy. Nastąpił potem okres kryzysu, rządów faszystowskich oraz koniec systemu partyjnego, gdyż zlikwidowana została rywalizacja partyjna. Etap drugi oznacza początek Republiki Włoskiej. Cechą „drugiego” systemu partyjnego na tym etapie były „niedoskonała dwupartyjność” oraz brak alternacji władzy. Etap „trzeciego” systemu partyjnego to okres „Drugiej” Republiki („Pierwsza” objęła lata 1948–1992). Towarzyszy temu wejście na scenę polityczną Silvio Berlusconi i jego partii Naprzód Włochy (Forza Italia, FI). Pojawia się wówczas próba zastąpienia rywalizacji partyjnej przez rywalizację koalicji wyborczych, a także koncepcja rządów technicznych. Etap kolejny i zarazem etap „czwartego” systemu partyjnego kształtują się pod znaczącym wpływem dwóch czynników: pojawiła się partia nowego typu nazwana Ruchem Pięciu Gwiazd (Movimento Cinque Stelle, M5S); establishment próbował utrwalić formułę rządów technicznych pod przewodnictwem bezpartyjnego fachowca. Wybory parlamentarne z 25 września 2022 roku, wygrane przez konserwatywną partię Bracia Włosi (Fratelli d'Italia, FdI), otwierają fazę „piątego” systemu partyjnego, która uznana została na początku przez wielu intelektualistów liberalnej lewicy za przerwanie republikańskiej ciągłości państwa.

Problem ciągłości i zmiany systemu partyjnego nie jest zagadnieniem abstrakcyjnym. Dotyczy stabilizacji, braku stabilizacji i transformacji, gdy nowy system posiada jeszcze szereg elementów poprzedniego. Wymaga to badań empirycznych wielu złożonych zjawisk na płaszczyźnie wyborczej i parlamentarno-gabinetowej. W pierwszym przypadku należy się odnieść do systemu wyborczego, zachowań wyborczych i przepływów elektoratu. W drugim musimy uwzględnić układ sił w parlamencie oraz system rządowy w wydaniu jednopartyjnym, koalicyjnym lub w wariacie rządów technicznych. Obie grupy czynników uwarunkowane są przez skalę polaryzacji oraz konsensualny albo konfrontacyjny styl uprawiania polityki przez elity partyjne. Jest wiele powodów heurystycznych, by zajmować się tym problemem odniesionym do Włoch. Jednym z nich jest wkład, jaki politologia włoska wniosła i nadal wnosi do teorii partii politycznych, systemów partyjnych, systemów politycznych oraz do teorii demokracji. Takie kategorie jak: „niedoskonała dwupartyjność”; „ekstremalnie spolaryzowany pluralizm”; „sfragmentaryzowana dwubiegowość”; „trójpolarność”; „bilateralna opozycja”; zakulisowy rząd (*sottogoverno*); partitokracja; *lottizzazione*; format; mechanizm systemu partyjnego – to terminy będące w powszechnym użyciu, a wprowadzone zostały w obieg przez politologów włoskich. Pomijając prace historyków i prawników, większość prac politologicznych dostępnych w literaturze polskiej na ten temat to na ogół analizy poświęcone zazwyczaj okresowi Republiki Włoskiej. Tylko w nielicznych pracach odnajdujemy podział na etapy „Pierwszej” i „Drugiej” Republiki.

Nowością niniejszego opracowania jest – według zamierzenia autora – próba ca-

łościowego ujęcia ciągłości i zmiany systemu włoskiego od momentu zjednoczenia państwa do wyborów parlamentarnych z 25 września 2022 roku. Praca oparta jest na przeglądzie literatury i krytycznym podejściu do dokumentów. Charakteryzuje ją pewnego rodzaju dualizm metodologiczny wynikający z połączenia warsztatu politologa z podejściem typowym dla historii instytucji politycznych. Dominuje metoda konstrukcji logicznej. Ogromną pomoc przyniosła autorowi możliwość zastosowania techniki obserwacji wirtualnej w przestrzeni internetu. Autor wdzięczny jest wielu przyjaciółom włoskim, którzy pomogli mu w odnajdywaniu najważniejszych źródeł. Szczególne podziękowania należą się jednak Pino De Cesare, dziennikarzowi RAI z Bolzano, którego uwagi i sugestie pozwoliły lepiej zrozumieć specyfikę włoskiej partyjności i uporządkować całość. Nie zmienia to oczywistego faktu, że za wszelkie uchybienia i niedoskonałości wyłączną odpowiedzialność ponosi tylko autor.